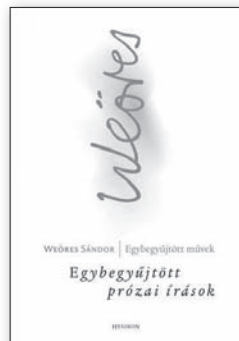

LÁTÓSZÖG

WEÖRES SÁNDOR
Egybegyűjtött prózai írások

Helikon Kiadó
Budapest, 2011

Rózsássy Barbara

FEHÉRREL KONTÚROZOTT MINDENSÉG

Hogy mostani vakságunkból kigyógyulhatunk-e valaha, nem tudom. Volt idő, mikor úgy hittük: a művészet, irodalom kiemel minket a sötétből, magához von, jobba tesz. Mert ha kézen fog, akkor a sorsunkról döntő hatalomnak nem játékszerei vagyunk csupán, s még inkább nem: utolsók közt az utolsók; elhajtott, megunt kacatjai a távozó világnak, a letűnőben lévő emberiségnek. Nem gondoltuk, hogy hamarosan minden szó, amit papírra vetettünk, olvad, mint a tél végi havazás: múltunk, s felejtenek minket. Hogy a művészet, irodalom, vers nélküli világnak milyen nagy lesz a csendje, azt az olajozottan működő hatalmi gépezet önnön monoton surrogátusát figyelve még észre nem veheti. Mi pedig nem tehetünk mást, mint hogy befelé figyelünk, hallgatjuk a hangot, addig, míg úgy szól bennünk, ahogy a Weöres Sándor-i sorok tanítják: „Egyetlen ismeret van, a többi csak toldás: / Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra.”

*

Valóban bennünk a létra? A 20. század egyik legnagyobb, legsokoldalúbb művészenek sorait olvasva el kell hinnünk: még van út felfelé.

Igazsága tisztaságában rejlik: aki a maga harminckét évével e sorokat papírra vetette (*A teljesség felé*, ahonnan az idézet származik, 1944–45-ben született) olyan földre érkezett, s lelt otthonra ott, amit mi, örökké csak sóvárgó, elvagyódó utódok már csupán hallomásból ismerünk. Mi, az új évezred szülöttei ha tudunk is létráról, felfelé (vagy még pontosabban: kifelé) vezető útról, önmagunkban kevesek vagyunk megtalálni azt. Weöres Sándor sorai nekünk nemcsak az utat mutatják, de fel kell ismernünk: ő, a költő, az ember kapaszkodónk lehet. A létra maga.

Kifinomult szellemiségének szép tükre az a könyvsorozat, amely a Helikon Kiadó gondozásában 2008 óta jelenik meg. Eddig napvilágot látott darabjai: a háromkötetes *Egybegyűjtött költemények*, a *Három veréb hat szemmel*, a *Psyché*, az *Egybegyűjtött színjátékok* s a mostani könyvhétre megjelent *Egybegyűjtött prózai írások*. Kivétel nélkül elegáns, kartonba kötött keménytáblás kiadások, szép papíron, időálló kivitelben. Látni való, hogy a kiadó hosszú távra tervezett, témérdek időt és energiát fektetett abba, hogy újra közkinccsé tegye Weöres Sándor életművét. Reméljük, nem naivitás azt képzelni, hittek abban, hogy az olvasó még felismerheti: miként majd a könyv maga, úgy a benne foglaltak is ellenálltak-ellenállnak az idő durva fogainak. Itt minden azt sugallja: nem „csupán” egy nagy költő, író műveit vehetjük kézbe, de egy nagy ember örökségét is. Helyesebben azt, amit az emberiség, a még létező *emberség* maga után hagyott.

Vagyunk-e még elég erősek és bátrak nyomaiba lépni ma? Hogy megközelíthetjük: nem képelem – túl távol kerültünk a költészet s a földjén *költőien lakozó* ember fénykorától. Hogy kapaszkodónk lehet: hinni akarom; s ha *Egybegyűjtött prózai írásait* kézbe veszem: hiszem is. Igen, fontos fogódzó ez az életmű. Hogy miért? Weöres halála óta alig több mint két évtized telt el. Kevésnek tűnik ahhoz képest, hogy mennyi múlt az avulhatatlan görögök óta. Mégis roppant sok idő ez, elsősorban kis országunk s benne a maradék irodalomszeretők táborának számára, amely – és egyre inkább – jól körülírható (tanulmányozható!) mikroközegévé vált annak az általános lelki nyomorúságnak, ami általában jellemez minket. Aki örökös bizonytalanságnak van kitéve, annak élete másból sem áll, mint alkalmazkodások sorából – s fölösleges tagadnunk, így történt ez velünk a diktatúrák után, az elmúlt két évtizedben is. Ez pedig nem élni, csupán túlélni tanított. Így lettek e röpke idő alatt a költőkből, írókból, olvasókból a 21. század botladozó gyermekei, a költészet félig süketté, vakká vált

maradék követői, számkivetettjei. Szóval: Weöres (lélekben, szellemiségben) távolabb van, mint gondolnánk, s éppen ezért kell kapaszkodnunk belé – az utolsók között volt, aki még nem saját kezével mosta nap nap után korunk szennyését. S ha szembesítenek is hiányosságainkkal – vagy ha van elég merszünk, beláthatjuk, hogy éppen azért, mert szembesítenek, mert tükröt tartanak elénk – ezek az írások (legyen szó akár esszékről, tanulmányokról, útirajzról, jegyzetekről, kortársakról írt kritikákról, mesterekről való megemlékezésekről) kivétel nélkül mind *aktuálisak*. Sőt kicsit sem tévedünk, ha azt mondjuk: egyre inkább azok. Amit ő még sokszor csak sejtett, csak közelgő problémaként vetett fel, azt mi most éljük.

Csupán huszonhat éves, amikor megírja doktori disszertációját, *A vers születését*, ezt a korát meghazudtolóan érett, összefoglaló jellegű tanulmányt – lámpással kutatva sem találhatnánk ma a huszonévesek körében hasonlót. De nem akármilyen huszonhat év van mögötte! Huszonhat év a költészet állócsillaga alatt. A fiatal költő ekkorra három verseskötetet jegyez. A költészet csillaga biztos, egyenletes ragyogásával fénylett szemében, s ez a belül, szívben-lélekben nagy dinamikával eltrappoló két és fél évtized már megtanította a tisztánlátásra. Mintha saját maga számára jelölné ki az egyetlen járható utat, amikor ezt írja: „vannak, kiknél a tehetséghez gazdag és kivételes emberi tartalom társul; az igazi költők legtöbbször ide tartozik és a legnagyobbak tán valamennyien”. Weöres, ez a köztudottan szelíd, visszafogott, szerény ember félig-meddig ösztönösen vethette papírra e sorokat. Ösztönösen érezte, *hogyan kell élni*, hogyan kell *költőként élni*. Ugyanakkor épp e tudatosság az, ami saját életében, művészetében óriási jelentőséggel bír majd. Nem elméletről, de gyakorlatról beszél, azzá teszi minden akkor és később leírt sora, azzá válik morális-emberi hozzáállása az alkotáshoz. Szerénységében a magabiztosság abból az alázatból fakad, amely által teljes önmagát átadja a művészetnek: a művészet megismerésének, felfedezésének, gyakorlásának – mindannak, amit alkotói munkának, alkotói létnek nevezünk. Ez pedig, akármilyen visszafogott természet legyen is a költő, faltörő kosként funkcionál: ebből születik a dolgok lényegét, mélyét meglátó, s azt a leghitelesebb közvetlenséggel, nyílt őszinteséggel feltárni tudó, hozzánk közel hozó képessége. A költő mára kihalt prototípusát ismerhetjük meg benne, aki még pontosan látta: „Az irodalom organikus folyamat: egy-egy költő-oeuvre nem magában álló sziget, hanem inkább az erdei szálfához hasonlítható; az elődök lomb-

jából növekszik, virágzaskor a többi fával hímport cserél és az utódok táplálkoznak belőle.” Van-e ma huszonéves, induló irodalmár, aki ezt ilyen tisztán érzi és közvetíti?

*

Hogy elsősorban mit tanulhatunk tőle, arra már az idézett sorokat olvasva kétszeres választ kaptunk. Pusztán udvarias főhajtásnál jóval többet, annál magasabb szintű kapcsolódni akarást az elődökhöz; s a jövőbe vetett hitet: hogy lesz, születik még új nemzedék, kinek a tudást átadni nemcsak érdemes, de kikerülhetetlenül fontos. A miszterionáriusok hite ez, ami évtizedekkel később a tehetséges új nemzedék felkarolásában, állandó figyelemmel kísérésében teljesebben ki egyrészt az előttünk, olvasók előtt világokat feltáró roppant műfordítói munkában, másrészt, s nem utolsósorban: a költői életműben magában. Na persze, mi kell ehhez? – kérdezi a ma szkeptikussá vált írója, költője. Hol van a szükséges nyugodt magány, a békés környezet, biztos megélhetés, ami neki, Weöresnek még bizonyára rendelkezésére állt? Nem tagadhatjuk, a Virginia Woolf-i „saját szoba és évi 500 font biztos jövedelem” ma sem kevésbé feltétele az írói lét fenntartásának. Sőt! Ám Weöres Sándor körül, aki melleleg kissé cinikusan leírta: „Mindenhez egész ember kell. Ha az ember dolgozik, nem ér rá pénzt keresni. Ha pénzt keres, nem ér rá dolgozni” – nos, bizonyára körülötte sem nyüzsögtek szolgálatkész, kívánságait leső szerencsének.

Sem akkor, sem most nem lehetett, nem lehet egyetlen apró csatát se megnyerni harc nélkül. Még kevésbé hit nélkül. Ha volt is Weöres imént idézett sorainak az ő életében létjogosultságuk, az egészen bizonyos: életműve nem arról árulkodik, hogy ebben a folytonos küzdelemben megroppant, a nehézségektől visszatántorodott volna. Már mondtam, mondom újra: önmagunk teljes átadása nélkül legmagasabb szintű alkotói vágyainkból, terveinkből is csupán köddé foszló álmok maradnak. Bármire is kényszerítenének minket a külső körülmények, ha alkotóként élünk, az nem lehet alkalmazkodások, behódolások sora. Itt és most még mindig arra van szükség (az alkotónak, de még ellustuló befogadójának is), hogy emelt fővel haladjunk tovább az elődök által már kitaposott úton. Akkor is, ha látszólag nincs kéz, ami kinyúlna utánunk, nincs fül, amely dalra nyitott. (Vagy mondjam egészen prózaian: nincs támogatni kívánt művészet?) Ha elhagyatottnak tetszik is most az ösvény: *az az ösvény*. Csak abban hishetünk, hogy egyszer újra benépesül. Benned van a létra – sügja

a nagyság. S mi, akik magasba vivő fokait egyedül nem leljük többé, mi mást tehetnénk, mint hogy hallgatjuk szavait: „Nem akarok nagyobb költő lenni senkinél, csak saját képességgemmel egyenlő. Arra törekszem, hogy a bennem rejlő, velem született vagy később összegyűlt anyagot mennél hiánytalanabban kivetítsem, mennél kevesebbet vigyek sírba kifejtetlenül. Ér-e valamit, és mennyit: nem érdekel, nem tartozik rám, csak az érdekel, hogy megvalósítsam a tőlem telhetőt.” Ez, ugye, még legnagyobb vakságunkban is fehéren kontúrozza a fekete mindenséget.

Mit tanulhat ebből ma az idejekorán fakóra koptatott lelkű fiatal költő? Hogy elsősorban hinnie kell önmagában. Hogy „befelé figyelve” kell élnie. Hogy szilárdan akarja és higgye: „Mindegy, hogy versem tetszik-e, gyönyörködtet-e. Olyan legyen, ami fölött nem lehet napirendre térni, keltsen dühös elutasítást vagy nyugtalanságot, vagy elfogadást, akármit, csak ne a pillanatnyi tetszés olcsó örömét. Az olvasó, ha nem is tudja, még csak nem is sejti, borzongó idegeiben öntudatlanul érezze: a verséből maga a szeretet süt rá, előtte nem maradhat közömbös.” Ha a szeretet tanítható, a weöresi életmű szeretni is tanít minket. Költészetén keresztül önmagunkat, önmagunkon keresztül egymást. Nem a pózokba rántott, félőrültet játszó művészt, ha lakik ilyen bennünk, hanem azt, aki képes úgy, olyan tisztán feltárni belső világát, hogy a befogadó, bárki is legyen, úgy érezze, e szűzföldre csak mezítláb léphet. Mert „a zsenialitás mindig szellemi függetlenség, nem pedig rituálisan előírt pózokhoz alkalmazkodás, míg a dilettánsok felszerelik magukat az összes kívánt kellékekkel, a költők fütyülnek a kordivat naggyá-válási receptjére és úgy írnak, ahogy a saját természetükből következik”. De továbbmegyek: nemcsak a zsenialitás kíván szellemi függetlenséget. Ennél sokkal szerényebb (főként abban a világban, ahol a tiszta – romlatlan – tehetséget is nagyítóval kell keresni, nemhogy a zsenit), ám sokat érő művészet is csak úgy bontakozhat ki, ha az alkotó képes elhatárolni magát saját korának disznóhizlaldájától. Az egyen-ritmusra rőfögő kórustól. Szinte túl sem lehet élni másként, csak úgy, ha nem azzal foglalkozol, téged ki olvas (vagy verset ki olvas egyáltalán?), hanem csakis azzal: menyeyt ér, amit mindentől függetlenül (legalább képzel, tenyéryn) szabadságodban létrehozatsz. De jól nézzük meg, mit hozunk felszínre – aki sokáig élt a disznókkal összezárva, annak bőre akarva-akaratlanul is beitta bűzüket. És vessük eszünkbe a tanítást: „nem elég, hogy a poéta önmagából merítsen, hanem az is éppilyen lénye-

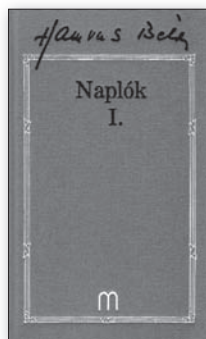
ges, hogy micsodát, mifélet merít. A líra nemcsak önkifejezés, de szépség is.”

*

1937-ben, a Nyugat hasábjain látott napvilágot az akkor még csupán huszonhárom (!) éves Weöres Sándor cikke a vele egyidős fiatal költőről, Jékely Zoltánról. Méltató, elismerő írás, amire olvasónak, kritikusként egyaránt fel kellett kapnia a fejét. Innen idézem a következő sorokat: „A mai lírikus olvasóközönsége szinte kizárólag a szakmabeliekből áll, ennek természetes és egyenes fejleménye, hogy a fiatalok lírája napraforgóként fordul az író-társ-bíráló felé, az ő várakozását és ízlését iparkodik kielégíteni; nem a saját lénye, hanem irodalmi előítélete formálja az új költőt klasszicizálóvá vagy forradalmárrá, így aztán versében szép számmal akadnak ugyan új képek, új hasonlatok és olyan szavak egymás mellett, miket ebben a sorrendben még bizonyosan nem írt le senki, de a szép sorok fölfalják a mű egészének szépségét és az igaz-emberi lényeg a csillogó szavak martalékává esik. A modern vers sokszor hasonlít a császármorzshoz: ha a mazsolát kieszegetik belőle, csak egy ízetlen, fojtós tésztaragacs marad.” (Zárójelben megjegyzem, hogy e fejtegetéssel Weöres a Jékely költészetében megtalált szépséget, nagyságot ellenpontozza. Jékely itt az „ennek ellenére”, a „mégis van más út” lehetőségét képviseli, s nem azt az átlagos induló költőt, akiről soraiban képet ad.)

Az a zavarbaejtő, hogy itt mindannyian magunkra ismerhetünk. Írók s kritikusaik egyaránt – nem is beszélve a nem létező olvasórol. Hogy milyen kulcsfontosságú kérdést feszegetett már hetven-egynéhány évvel ezelőtt a fiatal Weöres (pedig akkor még élt az általa nagyra becsült és szeretett Babits Mihály, vagy hogy mást ne mondjak, Szerb Antal, Füst Milán, akik igen-igen jelentős irodalomtörténeti-irodalomelméleti munkákat tettek le az asztalra), azt ma sokkal tisztábban láthatjuk, mint akkor láthatta bárki is. Ha nem érezzük e sorok kiélezett aktualitását, akkor bizony nagyobb a vakságunk, mint gondolnánk. Mert hol tartunk ehhez képest ma? Ha kicsiny országunkban nem is honos újra a diktatúra, benne egyre zsugorodó irodalmi életünkben annál inkább. A kritikus azt mondja: költő, kövess. A költő azt kérdezi: mit adsz cserébe? Ha ugyan semmit sem, legalább a kitagadás, a kitaszítottság sem lesz osztályrészéül annak, aki szép csendesen behódol. Persze lehet így is. A szabadság látszólag oly határtalan. De akkor azt is tudomásul kell venni, hogy a lelkét az

ember csak egyszer adhatja el. Ha lehet, még fokozottabban igaz ez a költő lelkére. Vannak sötét helyek, ahonnan nincs visszaút – rövidke pályafutásom során magam is láttam már ilyet. Félreértés ne essék, nem azt akarom itt és most kijelenteni, Weöres Sándor szavaival szépen aládúcolva a sajátjaimat, hogy a kritika, illetve annak gyakorlása önmagában tévedés. De azt igen, hogy csak akkor nem az, ha – miként született – irodalmi műfaj marad. Ha lát és láttat, nem pedig (példát véve nagy testvéreiről) hatalmat gyakorol. Épp úgy, ahogy a költő dolga is: látni és láttatni. Tehát csak bátran, fiatalok! Aki Weöressel tudja, hogy „az eredetiséget nem mesterségesen alakított stíláriis sajátságok és jellegzetes pózok teszik, mint ahogy ma képzelik: hanem a lélekben lévő többlet, mely szándékosan meg nem szerezhető és őrzésre nem szorul”, azt is legalább ilyen szilárdan kell hogy érezze: merre a helyes út. A prófétának is, hogy többé váljon, a benne rejlő költő adott hitet kimondani: *Ego sum via, veritas et vita*.

HAMVAS BÉLA
Naplók I–II.

Medio Kiadó
Budapest, 2010

Tárnok Attila

EGY HITELES ÉLETÚT NAPLÓJEGYZETEI

Darabos Pál mindezidáig egyedülálló, bár Kemény Katalin szerint érvényesnek nem tekinthető Hamvas-monográfiáját néhány éve három kötetben adta közre a Hankiss Ágnes vezette Hamvas Intézet. A Hamvas-összkiadás keretében tavaly megjelent *Naplók* (válogatta és szerkesztette Dúl Antal) azonban a Darabos által körülírt életmű-

ből mindössze a harmadik kötetben tárgyalt időszakra, a II. világháború utáni évekre terjed ki. Felmerül a kérdés: milyen személyes, eddig napvilágot nem látott szövegek előzték meg a szemelvényeket időrendi sorrendben közreadó *Naplók*-kat, amiben az 1945 előtti évek mindössze három oldalt kaptak? Hiszen a *Naplók*-ból – jelenlegi formájában – csupán Hamvas utolsó húsz évéről kapunk értesülést, holott az 1897-ben született szerző 1945 előtti gondolati fejlődése ugyanúgy érdekelheti a feléje forduló olvasót, mint az utolsó húsz év.

Az életműkiadás friss kötetét forgatva már az olvasás megkezdése előtt szembetűnik még egy furcsaság. A borítón megadott címmel (*Naplók*) a címoldal nem egyezik meg: itt a *Naplók és jegyzetek* cím szerepel. A különbség igazán az olvasás aktusa során nyer jelentőséget, hiszen az első néhány oldal kivételével, ahol Hamvas a háború borzalmaival és a Budapest ostroma idején megélt rettenetét részletezi, valamint a csupán elszórtan és nagyon ritkán felmerülő személyes hang – például az életút mélypontjaira visszatekintő oldalak (I. kötet, 258–260) vagy az időről időre felbukkanó, álmokat leíró részek – kivételével a *Naplók* nagyobb része nem is napló, hanem szórt feljegyzések gyakran stilizálatlan, töredékes, minden rendszert nélkülöző tömege. Hacsak az időrendi besorolást nem tekintjük rendszernek, bár ezek a jegyzetek ebben a formában semmiképp sem minősülnek rendezettnek.

A naplót műfajilag éppen az különböztetné meg a jegyzetektől, hogy a szerző saját belső világát igyekszik megvilágítani, mintegy a saját maga számára is. Ez a mozzanat olyan szerzőkből, akik nem pusztán magán- vagy családi okokból ragadnak tollat, hanem – akár csak haláluk után – írásaik nyomtatásban történő megjelenésére számíthatnak, mert az írás pillanatában már publikációs múlttal rendelkeznek, szükségszerűen kivált egy bizonyos fajta igényességet, üzembe helyez egy szűrőt, amin keresztül a belső világot a szerző átrostálja. Ezzel szemben a jegyzetek időleges feljegyzések, melyeket a szerző csupán azért készít, hogy valamit el ne felejtson, hogy későbbi művek megírására előkészüljön, a fejében kavargó gondolatoknak valamiféle kezdetleges vázat teremtsen, de amely jegyzetpapírokat felhasználásuk után gyakran megsemmisít. Hamvas Béla, pedantériájából kifolyólag, még az ilyen jellegű feljegyzéseket is füzetekbe vagy azonos méretű és minőségű papírlapokra rögzíthette; talán ennek a ténynek és a hagyatékot gondozó Dúl Antal lelkiismeretes munkájának köszönhető, hogy a *Naplók* érzésem szerint néhol szinté vágatlanul adják közre Hamvas jegyzeteit.